

ÜÇÜNCÜ YOL VE YOLUN SONU

Çiğdem DEMİRCAN *

Makale, 1990'lı yıllarla özdeşleşmiş olan Üçüncü Yol yaklaşımının sosyal devlete bakış açısını irdelemeyi amaçlamaktadır. Yazıda, klasik sosyal demokrasinin temel tezlerinde revizyona gidilmesi ve neoliberalizm eleştirisi üzerinden oluşturulmaya çalışılan Çağdaş Üçüncü Yol yaklaşımının klasik sosyal demokrasi ve neoliberalizmden farklı bir yol önermekten ziyade, kendisini neoliberalizmin yanında konumlandığı kabul edilmekte ve neoliberalizmle ortak noktanın, 1990'lı yıllarda ortaya çıkan Washington Sonrası Uzlaş ile görünür hale geldiği ileri sürülmektedir. Üçüncü Yol ile özdeşleşmiş olan İngiliz (Yeni) İşçi Partisi'nin uygulamaları ışığında, Üçüncü Yol politikalarının eşitlik, yurttaşlık, kamu hizmeti, devlet ve piyasa konusundaki yaklaşımları ele alınmaktadır. Yeni İşçi Partisi söylem ve uygulamada ortaya koyduğu çelişkilerle sosyal demokrasinin dönüşümü konusunda zengin örnekler sunmaktadır. Bu noktalardan hareketle temel tez, Üçüncü Yol'un, sosyal devletin tasfiyesinde kritik bir role sahip olduğudur.

Anahtar sözcükler: Üçüncü Yol, Klasik sosyal demokrasi, Neoliberalizm, Yeni İşçi Partisi, Refah Devleti.

Kapitalizmin örgütlenme biçimleri karşısında gerek farklı sistem arayışları gerek sistem içi düzeltme arayışları sınıflararası güç dengelerindeki değişime göre farklı görünüm almaktadır. Kapitalizm ve sosyalizmin siyah ve beyaz sınırları, sistemlerarası geçişin gri rengini belirleyen farklı ideolojilere de alan açmıştır. Bu gri yol, bazı kişiler tarafından geçişin sancılı olmaması gerektiği algısını yaratırken, bazı kişiler tarafından var olan sistemin iyi yönlerinin ortaya çıkarılması olarak değerlendirilmiştir. İki sistem arasındaki bu yol genellikle Üçüncü Yol olarak karşımıza çıkmaktadır.

Reel sosyalizmin, kapitalist sistem karşısında kendisini bir alternatif olarak hissettirdiği 20. yüzyılda, Üçüncü Yol, kendisine iki karşıt sistem -kapitalizm ve sosyalizm- arasında bir konum belirlemiştir. Ancak, 1990'lara gelindiğinde, Berlin Duvarı'nın yıkıntıları arasından kendisine yine bir patika açan Üçüncü Yol, liberalizmin ana yoluna ulaşmaya yönelik politikaların taşındığı, meşrulaştırıldığı bir paravan ve gerektiğinde açıkça liberalizmin ideolojik olarak yayıldığı bir araç işlevi görmeye başlamıştır. Avrupa'da daha çok sol, ABD'de ise sağ belirlenimli olan Üçüncü Yol yaklaşımlarının 20. yüzyılın sonlarında giderek daha fazla sağa yöneldiği gözlenmektedir.

Antony Giddens ile ifadesini bulan çağdaş ya da yeni Üçüncü Yol

* Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Doktora Öğrencisi, cigdem.demircan@gmail.com

da kendisini, klasik sosyal demokrasi ve yeni sağ diye tanımladığı muhafazakar sağdan ayrı ve bu iki ideolojinin ötesinde, yeni sosyal demokrasi olarak tanımlamaktadır. 1990'lı yılların sonlarına doğru çoğu Avrupa ülkesinde yaygınlaşan ve aynı hızla sönümlenen Üçüncü Yol yaklaşımının, sistem içi iyileştirme arayışlarını programlarına ne kadar alabildiği, sağ ile soldan farklı bir program önerip önermediği ve neoliberalizmle ortak yönlerinin olup olmadığı 1990'ların başından itibaren tartışılmalı konular arasındadır. Makalede, bu tartışmalara yer vermenin yanında, çok fazla üzerinde durulmayan, Üçüncü Yol'un, klasik sosyal demokrasinin aksine sosyal devletin tasfiyesi konusunda üstlendiği rol incelenmeye çalışılacaktır.

ÜÇÜNCÜ YOL KAVRAMININ TARİHÇESİ VE İLKELERİ

Ondokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren, Bernstein ve Kautsky ile anılmaya başlayan revizyonist sosyalizmin bir takipçisi olarak değerlendirilen Üçüncü Yol, liberalizm ve sosyalizm arasında, devletin kısmi müdahalesine izin veren bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. James Petras'ın dönemselleştirdiği¹ Üçüncü Yol'un ilk evresi olan 19. yüzyıl Tarihsel Üçüncü Yol yaklaşımları, sosyalizm ile liberalizm arasında farklı bir yol önerisiyle karşımıza çıkmış, klasik sosyal demokrasinin patikasını belirlemiştir. Ancak, özellikle reel sosyalizmin çözülüşünden sonra ortaya çıkmış olan çağdaş Üçüncü Yol ile bu arayışlar, klasik sosyal demokrasi² ile yeni sağ arasında, kapitalist sistem içi iyileştirmeye evrilmiştir. Bu durum, reel sosyalizmin çözülüşü sonrası Avrupa'daki sosyal demokrat partilerin çoğunda gözlenen sağa kayışın³ iyi bir örneğini de teşkil etmektedir. Günümüz neorevizyonist-

1 James Petras üçüncü yol anlayışını üç döneme ayırmaktadır: Ondokuzuncu yüzyıl ortalarından, II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren ilk dönemi, tarihsel üçüncü yol; II. Dünya Savaşı sonrasında 1980'lere kadar devam eden dönemi refah devleti süreci; Küresel piyasalara uyum ekseninde şekillenen ve Giddens tarafından çerçevesi çizilen günümüz yaklaşımını ise çağdaş ya da yeni üçüncü yol olarak değerlendirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yağcı Oya, "19. Yüzyıldan Günümüze Üçüncü Yolun Serüveni: Sosyalizm ve Liberalizm Arasında Çatallanan Yollar", *Memleket Siyaset Yönetim*, Cilt: 2, Sayı 5, 2007.

2 Üçüncü Yol ile ilgili literatürde Klasik Sosyal Demokrasi "Eski Sol" olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlama klasik sosyal demokrasinin artık geçerliliğini yitirmiş ve yerini tamamen üçüncü yola bırakmış olduğu yanlışını yaratmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada "Eski Sol" değil, "Klasik Sosyal Demokrasi" ifadesinin kullanımı tercih edilmektedir.

3 Kagarlitsky Boris, *New Realism, New Barbarism: Socialist Theory in the Era of Globalization*, Pluto Press, London, 1999, s. 1.

leri⁴ (Üçüncü Yolcular) piyasa ekonomisinin ilkelerini benimseyerek, kapitalizmin düzeltilebilir fakat asla değiştirilemez olduğu kabulüyle hareket etmektedir.⁵

“İnsani yüzü neoliberalizm” olarak da tanımlanan⁶ Üçüncü Yol söyleminin popülerliğini sağlayan, 1998’de Fabian Toplumu aracılığıyla Üçüncü Yol bildirisini hazırlayan Blair’in aksine, 1996 yılında yaptığı ulusal konuşmasındaki söylemleriyle Bill Clinton olmuş, ancak Avrupa’da daha çok alıcı bulan bu politikalar daha sonra Blair ile özdeşleşmeye başlamıştır.⁷

Giddens Üçüncü Yol’u, sosyal demokrasinin modernizasyonu⁸ ve küreselleşen dünyaya uyum politikaları olarak görmektedir. Üçüncü Yol’un kapsamını belirlerken, sosyal demokrat yönelimi özellikle vurgulayan Giddens,⁹ sahiplendikleri yeni sosyal demokrasiyi, klasik sosyal demokrasiden ayırdıklarının özellikle üzerinde durmaktadır. Klasik sosyal demokrasi Giddens¹⁰ tarafından, aşırı devlet yanlısı, korumacı, aşırı eşitlikçi (!) olması ve zenginden yoksula doğru gelir dağılımını (sonuçların eşitliği) savunması açısından eleştirilmektedir. Çağdaş Üçüncü Yol’un neoliberalizme karşı da mesafeli olduğunu be-

4 Sassoon’a göre 1980 ve 1990’lı yıllarda neorevizyonizmle özdeşleşmiş Avrupa sosyal demokrasisi, işsizlikle mücadele yerine, enflasyonla mücadeleyi temel hedef edinmiş ve küreselleşme söyleminin de etkisiyle İngiliz İşçi Partisi de dahil çoğu Avrupa sosyalist partisi, sosyal demokrasiye giden yolun daha fazla “ulusal” olamayacağını kabul etmiştir. Akt., Aust Andreas, “From ‘Eurokeynesianism’ to ‘Third Way Policies?’”, *Social Democratic Party Policies: In Contemporary Europe*, (Ed. Giuliano Bonoli - Martin Powell), Routledge, New York, 2001.

5 Favretto Ilaria, *Long Search for a Third Way: The British Labour Party and the Italian Left since 1945*, Palgrave Macmillan, Gordonsville, 2003, s. 2. Çulhaoğlu Metin, “Üçüncü Yol, Türkiye Solu ve Marksizm”, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Ed. Murat Cemal Yalçınan), Buke, İstanbul, 2000, s. 140.

6 Arestis Philip ve Sawyer Malcolm, “Neoliberalizm ve Üçüncü Yol,” *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Der. Alfredo Saad-Filho - Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008, s. 294.

7 Giddens Antony, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri: “Tartışmaya Önemli Bir Katkı” Tony Blair*, (Çev. Nihat Şad), Phoenix, Ankara, 2001, s. 1.

8 Giddens için modernizasyonun anlamı, klasik modernizasyon değil, üretim ve refah için bilimsel bilgiye ve yeni teknolojilere başvurulmasını ifade eden “düşünümsel modernizasyon – reflexive modernisation”dur. McCullen Peter ve Harris Colin, “Generative Equality, Work and the Third Way: a Managerial Perspective”, *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, s.47.

9 Giddens Antony, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Birey, İstanbul, 2000, s. 18.

10 Akt. Mullender Richard, “Theorizing the Third Way: Qualified Consequentialism, the Proportionality Principle, and the New Social Democracy”, *Journal of Law and Society*, Volume 27, Number 4, 2000.

lirten Giddens ve diğer Üçüncü Yolcular, sıklıkla hem devlete hem de serbest piyasaya eşit mesafede bulduklarını belirtmektedirler. Ancak devletin piyasadan ayrılabilmesi ya da bu ikisinin birbirlerini dışladıkları varsayımı üzerine tanımlanan bu mesafe, devleti, piyasanın bir bileşeni, bir tamamlayıcısı olarak ele aldığımızda, neoliberalizm lehine kapanmaktadır. Üçüncü Yol politikaları, neoliberalizmin kendi içinde bir başkalaşım yaşayarak, devlete, toplumsal açıdan daha müdahaleci ve iyileştirici bir görev yüklediği yeni yüzünü ortaya koymaktadır.¹¹ Bu dönemde, piyasanın tam serbestiye kavuşturulması başlı başına yeterli olarak görülmemiş, aynı zamanda toplumsal alanı yeniden düzenleyecek reform politikalarına da ihtiyaç duyulmuştur. Neoliberalizmin bu toplumsal düzenleme ihtiyacı, elbette ki devlet eliyle yürütülecektir.

Üçüncü Yolun önerdiği pragmatik ve genellikle çok açık olmayan politikalar ile küreselleşmenin kaçınılmazlığı ve arzulanırlığı üzerine yaptıkları vurgu, çağdaş Üçüncü Yol'un çizdiği liberal rotayı ortaya koymaktadır. Bu açıdan özellikle, devlete iktisadi alanı düzenleyici ve mülkiyet haklarını koruyucu yasal düzenlemeleri yapması konusunda yetki tanıyan, piyasa dostu sivil toplum kuruluşlarını ve sosyal sermayeyi destekleyen, finansal reformların artırılmasına ve iyi yönetime odaklanan¹² Washington Sonrası Uzlaşısı'nın¹³ önerileriyle oldukça paralel bir konumdadır; Üçüncü Yol'un da, ekonomik serbestlik, serbest ticaret, uluslararası alanda ulus devletin kendisini ifade edebilmesi için daha rekabetçi olunması ve devletin bu yönde yeniden düzenlenmesi talepleri bulunmaktadır. Devlete tanınan etkin olma özelliği, doğrudan sosyal hizmet sağlayıcısı olmaktan ziyade özel sektörü bu konuda teşvik edecek bir yapıya kavuşturulması yönündedir.

Piyasayı desteklemek ve aynı zamanda sosyal adaleti sağlamak arasında herhangi bir çelişki olmadığı düşüncesi üzerine kurulu Üçüncü

11 Munck, 2008 ve Ryan'dan aktaran Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 12

12 Dani Rodrik, "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform", *Journal of Economic Literature*, Vol. XLIV, 2006. Kiely Ray, *The Clash of Globalisations Neo-Liberalism, the Third Way and Anti-Globalisation*, Brill Leiden, Boston, 2005, s. 88.

13 Washington Uzlaşısı'nın temel maddeleri 1. Mali disiplin 2. Kamu harcamalarının düzenlenmesi 3. Vergi reformu 4. Finansal liberalizasyon 5. Birleşik ve rekabete dayalı döviz kurları 6. Ticari liberalizasyon 7. Doğrudan Yabancı Yatırımların teşviki 8. Özelleştirme 9. Deregülasyon 10. Mülkiyet haklarının güvencesi iken, Washington Sonrası Uzlaşısı bu maddelere ek olarak, 11. Yönetişim 12. Yolsuzlukla mücadele 13. Esnek işgücü piyasaları 14. Dünya Ticaret Örgütü anlaşmaları 15. Finansal yasa ve standartlar 16. Sermaye hesabının dışa açılması 17. Aracısız döviz kuru rejimleri 18. Bağımsız merkez bankaları / enflasyon hedefi 19. Sosyal güvenlik ağırları 20. Yoksulluğu azaltma hedefi maddelerini kapsamaktadır. Rodrik, a.g.m.

Yol politikalarının eleştirisini yapabilmek, bu politikalarla asıl amaçlananın ne olduğunu belirleyebilmek amacıyla Üçüncü Yolcuların savundukları (çalışmanın kapsamının dışına çıkmayacak) ilkelere yer vermekte fayda var. Bu ilkeleri kısaca özetleyecek olursak;

- a) Sosyal devletin sorgulanması üzerinden, piyasayı besleyen, denetleyen ancak doğrudan sosyal hizmet sağlayıcısı olmayan bir devlet tanımı.
- b) Sonuçlarda eşitsizliği sınırlandırmak maksadıyla fırsat eşitliğinin artırılmasına yönelik politikalar geliştirmek.
- c) Küresel değişimlere yerel, ulusal ve dünya genelinde politikalarla eklenmek amacıyla var olan küresel kurumların dönüştürülmesini sağlamak ve yeni kurumlar yaratılmasına öncülük etmek.
- d) Adaleti sağlamak ve yoksulluğu önlemek amacıyla “sosyal dışlama stratejisi”ni ön plana çıkarmak.
- e) Sosyal hizmetlerden faydalanan tüm toplumsal kesimlerin, elde ettikleri toplumsal hakların yanında bazı sorumlulukları da üstlenmelerini sağlamak.

Bu ilkeleri, Üçüncü Yol’un neoliberalizmle benzerlikleri ve sosyal devletin tasfiyesi sürecindeki rolü açısından daha ayrıntılı olarak incelemekte fayda var.

Devlet ve Piyasa

Devletin piyasaya müdahale edip etmeyeceği, ya da böyle bir müdahale söz konusu olacaksa, bunun sınırları liberaller (günümüzde neoliberaler) arasında da hala tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Ancak özellikle kriz dönemlerinde bir kurtarıcı, “ekonomik güç ve mülkiyet üzerindeki tahakkümlerin”¹⁴ bir destekleyicisi olarak devletin varlığının zorunluluğu, pek çok liberal ideolog tarafından da kabul edilmektedir. Özellikle “finans sermayenin Pandora kutusu”nun açılmasıyla devletin bu sürece yönelik uyum ve düzenleme sürecine katılmasının bir zorunluluk olduğuna işaret eden Harvey,¹⁵ 1970’li yılların sonrasında devlete duyulan ihtiyacı oldukça net bir şekilde ortaya koymaktadır. Washington Uzlaşısıyla başlamak üzere, Washington Sonrası Uzlaşıyla devletin bir aktör olarak kutsandığı bir süreci izledik ve bu süreçte devlete, reform politikalarının uygulayıcısı olması açısından güç atfedildi-

14 Wood Ellen Meiksins, “Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?”, *Conatus*, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz-Ekim 2004, s. 43.

15 Harvey David, “Baskı Rejimine Rıza Göstermek”, *Conatus*, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz-Ekim 2004, s. 29.

ğine tanık olduk.

Washington Sonrası Uzlaşıyla paralel şekilde Üçüncü Yol da piyasa, devlet ve sivil toplumun birlikte hareketini esas almakta ve aynı zamanda neoliberallerin devletin hantallık bağımlılık, pasiflik, rant-kollayıcılık, kırtasiyecilik, klientalizm (patronaj), otoritercilik, hesapverebilirlikten kaçınma ve inisiyatif yoksunluğu eleştirilerini de haklı bulmaktadır. Üçüncü Yolculara göre, bazı tedbirler alındığı ve piyasalar kontrol edildiği takdirde piyasa ekonomisi, alternatif sistemlere göre daha fazla zenginlik yaratmaktadır. Yine bu politikacılar, hem hükümetin hem de piyasanın etkinliği için bir üçüncü aktöre, sivil toplum kuruluşlarına, piyasalara bir denge unsuru, gelişime yönelik bir itki olması açısından alan tanıır: Ancak üçüncü aktöre verilen bu güç, devlet ve piyasanın denetleme ve sınırlandırma yetkisiyle yine kendisinden alınabilmektedir / alınmalıdır. Giddens'a göre,¹⁶ piyasalardan toplumsal kaygılar gütmesini beklemek anlamsızdır ve piyasalar özünde kendi kendini yönetemeyen bir yapıdadır; bu nedenle, ne liberaller gibi devleti küçültmeli ne de sosyal demokrasi gibi devletin giderek genişlemesine alkış tutmalıdır. Aksine, kamusal alanı çok fazla daraltmadan, klasik sosyal demokrasiye mal edilen bürokratik ve hantal devlet modelinden kurtulmak ve küreselleşen dünyanın bir parçası haline gelebilmek amacıyla kamu kurumları yeniden düzenlenmeli ve yenilenmelidir. Ancak bu düzenleyici ve yenileyici reformların, klasik sosyal demokrasinin izin verdiği kadar daha fazla olması istenir.

Bu reformlar, neoliberalizmin yönetim ve “Yeni Kamu İşletmeciliği” anlayışının neredeyse bir kopyasıdır. Sosyal devletin daraltılması ve özel sektöre alan açılmasına yönelik bu politika önerileri, reform politikalarının bir çerçevesini ve refah devletinin daraltılan sınırlarını çizmesi açısından oldukça önemlidir. Bu politikalara kısaca yer verirse;

- devletin küreselleşmeye uyum sağlayabilmesi amacıyla merkeziyetçilik terk edilmeli, reformların sorunsuz uygulanabilmesi için yerele yetki devri gerçekleştirilmelidir,
- yasal reformlar, bir taraftan devletin yozlaşmaya karşı güvence sağlaması bir taraftan da şeffaf ve açık olması yönünde yapılmalıdır,
- devletin, özel sektör tarzı örgütlenmesi: devletin verimsizliği konusunda alınacak tedbir, tıpkı firmalar gibi amaç, kontrol, etkili denetim ve esnek karar mekanizmaları şeklinde olmalıdır. Bu amaçla devletin vatandaşlarla doğrudan demokrasi, elektronik referandum,

---

16 Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 27-52.

halk jürisi gibi araçlarla doğrudan ilişki kurabilmesi gerekmektedir.

- devlet, piyasa kaynaklı risklerin yönetimini üzerine almalıdır. Bu riskler sosyal güvenliğin sağlanmasından kaynaklanabileceği gibi, bilim ve teknolojiye de kaynaklanmakta, bu nedenle devlete bir taraftan bilimsel ve teknolojik gelişmeler nedeniyle ortaya çıkacak etik sorunlarla mücadele etme, bir taraftan da bilimsel ve teknolojik gelişimi düzenleme görevi yüklenmektedir.¹⁷

Üçüncü Yolcuların devlete duyduğu ihtiyacın temelinde, piyasanın kendi haline bırakıldığında kusurlu bilgi üreteceği, tam istihdam seviyesine ulaşamayacağı ve emeğe hak ettiği değeri vermeyeceği yönündeki varsayımları yatmaktadır.¹⁸ Üçüncü Yol, devletin varlığını ancak ve ancak devletin serbest piyasaların örgüt yapısına kendisini uyarlayabilme ve hem devletin kendi dönüşümü hem de piyasaların (net olmayan) sınırlarının çizilebilmesi için gerekli olan reformları gerçekleştirdiği oranda onaylamaktadır.

Devletin işlevli olacağı alanların sınırını çizen bir diğer Üçüncü Yol kavramı, “risk toplumu” kuramıdır. Bu kuram, bilginin ekonomik sürece katılımının artmasıyla birlikte toplumsal yaşamda da risklerin giderek arttığını, belirsiz hale geldiğini ve bu risklerin kontrol altına alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Üçüncü Yol politikasının risk toplumu vurgusu, aslında kapitalizmin özünde var olan rekabetin beraberinde getirdiği çelişkilerin, bilgi toplumunun ekonomik sürece kattığı risklerin devlet tarafından üstlenilmesi, kontrol edilmesi ve dağıtılmasını gerektirmektedir. Bu açıdan Giddens’a göre, devlet refah dağıtımından ziyade risklerin dağıtımını üstlenmelidir. Üçüncü Yolcular tarafından, kapitalizmin insancılaştırılma araçlarından birisi olarak sunulan bu risk toplumu yaklaşımı da, devletin dönüşüm yönünü ortaya koyması açısından önemlidir; bu dönüşüm, serbest piyasa lehine toplumsal sorumlulukları düzenleyen bir devleti tarif etmektedir.

Üçüncü Yolcuların devletin refah yaratma işlevine dair söylemleri de neoliberallerden çok farklı değildir. İngiliz İşçi Partisi’nin refah devletinin modernleşmesi iddiasıyla ortaya koyduğu iki ilke vardır:¹⁹ a) hizmetler, en çok ihtiyacı olanı hedeflemeli ve fayda sistemi insanları

¹⁷ Giddens, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin...*, s. 86-91.

¹⁸ Palley, Thomas I., “Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması”, *Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki*, (Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008, s. 56.

¹⁹ Smith Chris (Ed.), “Spirit of Beveridge”, *New Statesman & Society*, Sayı 9, 1996.

çalışmaya yönlendirecek ve kendilerine olan saygılarını yıpratmayacak şekilde yapılandırılmalıdır, b) hizmetlerden çoğunluk değil, yoksullar ve güvenceden yoksun kişiler yararlanmalıdır.²⁰ Blair de 1997 yılında Sendikalar Kongresi'nde yaptığı bir konuşmada refah stratejilerinin rekabeti artırma amacını taşıması gerektiğini belirtmektedir. Blair'e göre, devletin refah sağlama konusundaki görevleri girişimcilik ve esnekliğe dayanan yaratıcı potansiyelleri ortaya çıkarma yönünde olmalı, modern devlet de sosyal güvenliğin sınırlandığı, ancak (Blair'e göre etkili ve verimli bir şekilde) düzenlendiği bir işleve bürünmelidir.²¹ Bu açıdan, devlet, özel kuruluşlar ve sivil toplum örgütleriyle bir 'ortaklık' içinde çalışmalı, düzenleme ve faaliyetlerle bir garantörlük sağlamalı, fakat kamu mallarının doğrudan sağlayıcısı olmamalıdır. Devlet kamu hizmetini, yalnızca fırsat eşitliği sağlayacak şekilde sunmalı, refahın sağlanması konusunda daha fazla bireysel sorumluluğu teşvik etmelidir. Kişilerin refah hakkı, ancak ve ancak kişisel sorumluluklarını yerine getirmesi şartıyla sağlanmalıdır.²²

Çağdaş Üçüncü Yolcuların, Keynezyen refah devletine yönelik eleştirileri, neoliberallerin yaptıkları eleştirilerden farklı değildir; Üçüncü Yolculara göre refah devletleri, kişileri çalışmaya teşvik eden önlemleri almamakla ve bireylere yaşam boyu güvence sağlayarak, devletin sırtından geçinmeyi meşrulaştırmakla eleştirilmektedir. Üçüncü Yolculara göre olması gereken, devletin sosyal hizmet sağlama misyonunun,

---

20 Hizmetten yararlananlara çalışma zorunluluğu getiren ve İngilizce'de "workfare" kelimesiyle ifade edilen bu refah politikasının, makalede "çalışana refah" programı olarak kullanımı tercih edilmiştir. 1970'lerden itibaren özellikle Amerika ve İngiltere'de uygulanmakta olan piyasayönlendirmeli, esnek ve evrensel hakların sınırlandığı neoliberal sosyal refah programları, İngiltere'de 1997'de iktidara gelen İşçi Partisi tarafından Çalışana Refah programlarıyla sürdürülmüştür. Hizmet sektörünün giderek ağırlık kazandığı İngiliz ekonomisinde bu sektörde çalışan işçi sayısı, tüm işçilerin 2/3'ünü (ki kadınlar da bunun yarısından çoğunu) oluşturmaktadır. Çalışana Refah programları da bu süreçte devreye girmektedir: bir taraftan reform politikalarıyla çalışanların çıkarlarını işgücü piyasalarına daha fazla tabi kılarak devletin sosyal sorumluluğunu azaltırken bir yandan da halihazırda işsiz olan bireylerin işgücü piyasası için yedekte hazır tutulmasını sağlamak. Ayrıntılı bilgi için bkz. McDowell Linda, "Work, Workfare, Work/Life Balance and An Ethic of Care", *Progress in Human Geography*, Vol. 28, No. 2, 2004.

21 Ferguson Iain vd., *Rethinking Welfare: A Critical Perspective*. Sage Publications, London, 2002, s. 167.

22 Driver Stephen ve Martell Luke, "Left, Right and the Third Way", *Policy & Politics*, Vol. 28, The Policy Press, 2000.

yalnızca çalışanlar ve çalışmaya gücü yetmeyecek çocukları ve engelli bireyleri kapsayan bir şekilde sürdürülmesidir.²³ Üçüncü Yolcuların hedefleri arasında, “Çalışana ödeme” “herhangi bir iş, hiçbir işe sahip olmamaktan daha iyidir” sloganları yer almaktadır.²⁴

Bu bağlamda, Yeni İşçi Partisi'nin refah devletine yaklaşımlarını aşağıdaki maddelerde özetleyebiliriz;

- Gelir dağılımı yerine gelir fırsatlarının yaratılması temel alınmalıdır (Ancak bu gelir fırsatlarının, Üçüncü Yolcular tarafından devletin kendi bünyesinde istihdam olanakları yaratması şeklinde değil, eğitim almış bir bireyin özel sektörün kriterlerine uygun bir hale getirilmesi yönünde algılandığı göz ardı edilmemelidir).
- Refah devletinin sosyal güvenliği sağlayıcı bir biçimden, ekonomik fırsatlar yaratıcı bir biçime dönüştürülmesi gerekir.
- Yeterli (asgari) bir maaşla çalışılması, yoksulluğun önlenmesinin en güvenilir ve sürdürülebilir yoludur.
- Haklar ve sorumlulukların dengeli olması gerekir.²⁵
- Üçüncü Yol refah reformlarının amacı “çalışabilenler için iş, çalışmayanlar için güvenlik” olarak belirtilmektedir.²⁶

Giddens'a göre, küreselleşen dünyada, bireylere ‘beşikten mezara’ kadar fayda sağlayan, devlete tabi kültürler yaratan ve işsizliğe neden olan²⁷ refah modeli geçerliliğini yitirmiştir. Giddens,²⁸ emeklilik konusundaki yaklaşımlarını şu şekilde özetlemektedir; “Emekli maaşları, sonuçta, refah devletinin bir icadıdır ve özünde de sadece bir tasarruf şeklidir. Niçin yaşlıların, yasalarla belirlenmiş bir çalışma hakkına sahip olmamaları gereksin? Yaşlıların bakımlarının devlet tarafından üstlenilmesi gerektiği gibi bir beklenti, tartışmaya açık bir şekilde, diğerleri kadar zararlı bir bağımlılık kültürü yaratır.” Bu açıdan hem devlet harcamalarının verimsiz bir biçimde artması²⁹ hem de bireylere sağlanan

23 Smith, a.g.m.

24 Barrientos Armando ve Powell Martin, “The route map of the Third Way”, *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, s. 19.

25 Martell Luke, *The Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternatives*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, s. 11.

26 Hills John ve Walfogel Jane, “A ‘Third Way’ in Welfare Reform? Evidence from the United Kingdom”, *Journal of Policy Analysis and Management*, Volume 23, Issue 4, 2004, s. 767.

27 Brown ve Lauder'dan aktaran Fudge Shane ve Williams Stephen, “Beyond Left and Right: Can the Third Way Deliver a Reinvigorated Social Democracy?”, *Critical Sociology*, Vol. 32, No. 4, 2006; s. 594.

28 Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 37.

29 Friedman Milton, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Plato Film, İstanbul, 2008, s. 253.

olanakların çalışma isteğini yok ettiği³⁰ neoliberal görüşüyle paralel olarak Üçüncü Yolcular da sosyal adalet ve ekonomik etkinliğin ancak bireysel özerklik ve eşitlik, haklar ve sorumluluklar, başarılı bir piyasa ekonomisi ve sosyal uyuma dayalı olduğunu ileri sürmektedir.

Üçüncü Yolculara göre, “eşitsizliğe neden olsa da, bireyler kendi sosyal güvenlikleri için bireysel sorumluluklar almalıdır.”³¹ Reform politikaları, hakların yalnızca sorumluluklarını yerine getiren bireylerle, büyük oranda devlet finansmanı ile fakat özel sektör ya da gönüllü kuruluşlar eliyle sağlanmasını önermektedir. Bunun bir sonucu olarak, Üçüncü Yolcu hükümetlerde özellikle eğitim ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi yönünde genel bir eğilim gözlenmektedir.

Sosyal devlet kavramı ele alındığında, 1980’ler ve 1990’larda Yunanistan, İspanya, Fransa, İsviçre, İtalya ve Almanya’nın yanında İngiltere’de de hem ulusal hem de uluslararası sermaye lehine kamu harcamalarında azaltmaya gidildiği gözlenmiştir.³² İngiltere’de Yeni İşçi Partisi hükümetinin ilk döneminde eğitim ve sağlık gibi alanlarda harcamalardaki artış oldukça yavaş seyrederken, 2001 yılına gelindiğinde bu kalemlerin GSMH’daki payının, Avrupa Birliği ülkelerinden oldukça az olduğu gözlenmiştir.³³ Özellikle İngiltere’de Yeni İşçi Partisi’nin küreselleşmeyi programının ayrılmaz bir parçası olarak ele alması, Blair hükümetinin söylemde sosyal devlet imajını çizmesini gerekli kılmış, ancak hükümet uygulamada bu alanda daha önceki muhafazakar partilerin de gerisinde kalmıştır. Söylemlerinde eğitime yapılan harcamaları özellikle vurgulayan Yeni İşçi Partisi’nin, Margaret Thatcher döneminden daha az okul açmış olması³⁴ dikkat çekicidir.

Fırsat ve Sonuç Eşitliği

Üçüncü Yolun, Yeni Sağ’ın bireycilik değerlerine karşı bir panzehir önerdiği iddia edilmektedir. Üçüncü Yol, klasik sosyal demokrasinin eşitlik söylemini reddetmenin yanında, Yeni Sağın eşitliği dışlayıcı politikalarından da ayrıldığını ifade etmektedir; ancak fırsat eşitliğinden

---

30 OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) 1970’lerin sonlarından itibaren sürekli bir gelirin, çalışma isteğini azalttığı ve büyümeyi engellediğini; sosyal güvenlik harcamalarının maliyetleri artırması nedeniyle de tam istihdamın sağlanamadığı gerekçesiyle işgücü piyasalarını düzenleme önerilerini ortaya atmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Marshall Adriana, “Labour market policies and regulations in Argentina, Brazil and Mexico: Programmes and Impacts”, *Employment Strategy Papers*, 2004, s. 3.

31 Barrientos vd. a.g.m., s. 17.

32 Ferguson vd. a.g.k., s. 41.

33 Favretto, a.g.k., s. 146.

34 Lowe’dan aktaran Ferguson vd., a.g.k., s. 41.

ziyade minimum fırsat sağlama³⁵ ve sonuç eşitliğini dışlama olarak ortaya konulan Üçüncü Yol'un eşitlik söylemi, klasik liberalizm söylemiyle aynı içeriğe sahiptir.

Üçüncü Yol, fırsat eşitliği ve kamu hizmeti sağlayacağını düşündüğü firmalarla kamu sektörü - özel sektör ortaklığına gitmektedir. Solun kamu hizmeti sağlamada özel sektörün katılımı konusundaki antipatisi oldukça dogmatik bulunmakta ve kamu sektörünün özel sektör yatırımlarıyla geliştirilmesi konusunda açık fikirli olunması gerektiği ileri sürülmektedir.

McCullen ve Haris'e göre, Giddens tarafından tanımlanan eşitlik, klasik sosyal demokrasinin eşitliğe bakış açısından oldukça farklıdır. Modernizasyon ve küreselleşmeye dayanan Giddens, eşitliği, "üretken (generative) eşitlik" olarak yeniden tanımlamaktadır. Giddens'a göre küreselleşmeyle ve modernizasyonla geleneksel davranışlar, yerini, değişen şartlara uyum sağlamak zorunda olan bireylerin kendi üretken projelerine bırakmıştır. Geçmişin "üretim" alışkanlıkları, yerini daha da azalan kaynaklar düşünülerek "üretkenliğe" bırakmak zorundadır.³⁶ "Üretken eşitlik", devletin bireyler üzerindeki kontrolünden, bireylerin gelişimini sağlamaya yöneldiği ve bireyin kendi gelişimini sağlamaya yöneldiği bir eşitlik anlayışıdır. Bu anlayış da Giddens'in klasik sosyal demokrasinin bireyselliği kısıtladığı varsayımından hareketle ortaya konmuştur.

Üçüncü Yol'un minimum ücrete sahip olmakla kendisine güvenen bireyler yaratılacağı varsayılan "Çalışana Refah" programlarıyla "üretken eşitlik" yaklaşımının birbirini kapsadığı görülmektedir. Bu yaklaşıma göre, "üretken eşitlik" sayesinde bireysel mutluluk sağlayacak ve gelişecek, kendine güvenen, kendine yeterli, dolayısıyla tehditleri fırsatlara dönüştürebilecek bireyler olacaktır. Üretken politikalarla amaçlanan da, devlet tarafından sunulan hizmetler yerine, bireylerin gelişiminin sağlandığı yeni bir refah sistemi oluşturmaktır. McCullen ve Harris, Giddens'ın bu üretken eşitlik vurgusunun, kapitalizmin "İnsan Kaynakları Yönetimi" ile oldukça paralel bir yapıda olduğuna vurgu yapmaktadır. Buna göre, insanlar üzerlerinde bir kontrol baskı-

---

35 Miller'a göre, Üçüncü Yol, bireylere eşit bir başlangıç noktası değil, minimum bir başlangıç noktası sunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Driver Stephen, "North Atlantic Drift: Welfare Reform and the 'Third Way' Politics of New Labour and the New Democrats", *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, s. 5-39.

36 McCullen ve Harris, a.g.m., s. 51.

sı hissetmeden işi sahiplenmekte ve bu durum bireylerin gelişimini de beraberinde getirmektedir. Refah sistemlerinin ise sürekli bir kontrol sağladığı için bağımlılık, yani Taylorist kontrol sisteminde olduğu gibi istenmeyen çıktılar (sonuçlar) ürettiği düşüncesi hakimdir. Dolayısıyla Üçüncü Yolculara göre devlet, geleneksel refah ve devlet ilişkisine son vermeli, bireylere kendi potansiyellerini kullanabilmeleri için yetki tanınmalıdır.³⁷ Bireylere daha çok sorumluluk tanıyan böylesi bir sistem, Üçüncü Yol'un sonuç eşitsizliğiyle ve devlet-özel sektör ortaklığı amacıyla birleştiğinde, çalışanlardan ziyade serbest piyasanın önünü açmaya yönelik bir girişim olarak algılanmalıdır.

Giddens ayrıca, verimliliği ele alırken Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisini kullanmakta ve bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerinin mutluluğu getireceğini varsaymaktadır. Ancak McCullen ve Haris,³⁸ yine sonuç eşitsizliği ve fırsat eşitliği açısından bakıldığında, Giddens'in varsayımının ihtiyaçlar hiyerarşisiyle çeliştiğini, temel ihtiyaçlar karşılanmadan, en üst noktadaki kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanamayacağını belirtmektedir.

Küreselleşme

Üçüncü Yol küreselleşme konusundaki düşüncelerini Tony Blair'in şu sözleri kısmen özetlemektedir:

İstesek de istemesek de hepimiz enternasyonalistiz... Gelişmek istiyorsak küresel piyasaya eklemeyi reddedemeyiz. Gelişmek istiyorsak küresel piyasalardaki yeni politik fikirleri görmezden gelemeyiz. Ve güvenliğimizi sağlamak istiyorsak, diğer ülkelerdeki insan hakları üzerindeki çatışma ve şiddete arkamızı dönemeyiz... Küreselleşme ekonomilerimizi ve çalışma koşullarımızı dönüştürmüştür... Bu süreçle tek başına başa çıkacağını düşünen bir hükümet varsa yanılıyor. Eğer piyasa, politikalarınızı beğenmezse sizi cezalandırır.⁴⁰

Üçüncü Yolculara göre, küreselleşme yadsınmaz ve karşı konulamaz bir süreçtir ve kaçınılmaz olan küreselleşmenin insanileştirilebileceği varsayılır. Bu bakış açısına göre, küresel değişimlere yerel, ulusal ve dünya genelinde politikalarla eklemelenmek gerekmektedir. Giddens'a³⁹ göre Üçüncü Yol politikalarının bir amacı da, küreselleşmenin zararlarını minimuma indirmek için, var olan küresel kurumların dönüştürülmesini sağlamak ve yeni kurumlar yaratılmasına öncülük etmek olmalıdır.

---

37 a.k., s. 51.

38 a.k., s. 57.

39 Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 49.

Blair'a göre, "piyasalar"ın sorgulanamaz gücü nedeniyle hükümetlerin kendini ayarlaması gerekir. Bu açıdan Blair, küreselleşmeyi verili bir dışsal güç olarak görmektedir. Giddens daha da ileri giderek, küreselleşmenin sadece kaçınılmaz olmadığı, aynı zamanda arzu edilir bir şey olduğunu ifade etmektedir.⁴⁰ Giddens'a göre problem küreselleşmenin daha az getirisi olan etkilerini sınırlandırırken, pozitif sonuçlarını nasıl maksimize edebiliriz sorusudur. Küreselleşme böylece hayatın değiştirilemez bir gerçeği,⁴¹ aynı zamanda da herkes için eşit bir dağıtım getirebilecek bir sistem olarak kabul edilmektedir.

Üçüncü Yol politikacılarına göre her ülke, küreselleşmenin gereklerine göre hareket etmeli, dünya yatırım ve ticaretindeki artış ve uzun dönemli bir büyüme sağlayacak liberal politikalarla uyum içinde olmalıdır. Üçüncü Yolcular açısından yatırımların etkinliği için ucuz işgücü kullanımı şarttır. Ucuz işgücüyle yapılan yatırımların uzun dönemde ekonomik büyümeyi sağlayacağı ve bunun da çalışanlara daha iyi ücretler ve daha iyi yaşam koşulları olarak geri döneceği iddia edilmektedir.⁴² Üçüncü Yolcu bu iyimser söylem, sermaye sahipleri açısından zaten arzulanır olacağı düşünülen küreselleşmenin çalışanlar açısından meşruiyetinin sağlanması amacını taşımaktadır. Küreselleşmeye yönelik bu meşruiyet, esnek işgücü piyasalarının geliştirilmesini sağlamak amacıyla işgücü piyasasından devletin ayağını kesmekle ve sendikaların giderek zayıflatılmasıyla güçlendirilmeye çalışılmaktadır. Bu açıdan Blair'in 1997 yılında "Daily Mail"e verdiği demeç önemlidir. Blair bu demeçte, Britanya'nın batı dünyasındaki en sınırlayıcı sendika yasalarına sahip ülke olmaya devam edeceğini ve özellikle sendikaların işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi sürecinde ön ayak olması gerektiğini belirtmektedir.⁴³

Üçüncü Yol politikacılarına göre küreselleşme beraberinde büyük riskleri de getirmektedir. Ancak oluşturulacak politikalar, bireyleri bu risklerden korumak amacını taşımaktan ziyade 'sosyal sermaye' ve 'inisiyatif ele alan' refah devletleri yaratmak hedefini taşımalıdır. Bu dijital bilgi ve iletişim teknolojileri çağında ekonominin, eğitilmiş bireyle ihtiyacı vardır ve bu ihtiyacı karşılamak amacıyla kamu politikaları, bilgi temelli mal ve hizmet üretiminde işletmeleri desteklemelidir.⁴⁴ Bu

40 a.k., s. 75; Giddens, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin...* s. 113; Kiely, a.g.k., s. 83.

41 Fairclough'tan aktaran, Kiely, a.g.k., s. 83.

42 Kiely, a.g.k., s. 1.

43 Ferguson vd., a.g.k., s. 166

44 Leadbeater'dan aktaran Driver ve Martell, a.g.m.

şekilde hem ekonomik başarının hem de sosyal adaletin sağlanacağı varsayılmaktadır.

1990'lı yıllarda neoliberalizmin, uluslararası finansal kuruluşlar, özellikle de Dünya Bankası tarafından yeniden düzenlendiği gözlenmektedir. 1994 yılında Washington Sonrası Uzlaşma gündeme gelmiş ve Üçüncü Yol projeleriyle doğrudan bağlantısı olmasa da Bankanın projeleri, 'serbest piyasalar'dan ziyade devlet politikaları ve kurumsal değişikliklere odaklandığı için, Üçüncü Yol projeleriyle oldukça paralel bir seyir izlemiştir. Washington Sonrası Uzlaşısıyla birlikte devlet, küreselleşme sürecine uygun bir şekilde yeniden düzenlenmiş, Friedman'ın savunduğu şekliyle ulusal devletler üzerindeki "hakem rolü"nü bir kenara bırakılarak, piyasada aktif bir "oyuncu" olarak yer almaya başlamıştır.⁴⁵ Bu dönüşümde aktif rol oynaması nedeniyle uluslararası mücadelelerin oyun kuruculuğu da 1990'lı yıllarda Üçüncü Yolcu hükümetler tarafından üstlenilmiştir.

Sosyal Kapsama ve İnsan Sermayesine Yatırım

Üçüncü Yol'un sosyal adalet sağlama araçlarının başında "Sosyal Dışlama Stratejisi"⁴⁶ gelmektedir. İngiliz İşçi Partisi, - Thatcher ve Clinton etkisinde, muhafazakar belirlenimli bir strateji benimseyerek -, sosyal dışlamayı ortadan kaldırma araçlarından biri olarak, işsizlerin tekrar istihdam edilebilmesinin yollarının sağlanması arayışına yönelmiştir. Eğitime refah kapsamında değil, çalışmaya teşvik kapsamında yatırım⁴⁷ yaparak bireylerin iş bulma olanaklarının genişletilmesiyle

45 Munck Ronaldo, "Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti", *Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki*, (Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008, s. 112.

46 Sosyal Dışlama, sosyal, ekonomik, kültürel ya da politik sebeplerle bir ayrıma maruz kalan toplumun belirli bir bölümünün ya da tek tek bireylerin sistematik olarak toplumun imkanlarından yararlanamaz biçimde ayrıştırılması durumudur. Bu grup ya da bireyler, dil, din, ırk, yaş, etnisite, cinsiyet ya da ekonomik durumlarına göre toplumdan ayrıştırılmaktadır. Bu dışlama resmi ya da gayriresmi, görünür ya da gizli olabilmektedir (GSDRC). Giddens, dışlanma kavramının "yoksul", "muhtaç" ya da "düşük gelirli" olanlardan ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Giddens'a göre dışlanma gelir dağılımından alınan payla değil, fırsat dağılımıyla ölçülmelidir. Giddens bu durumu "muhtaçlar oyunu kaybedenlerdir ama dışlananlar oyuna girememişlerdir bile", şeklinde açıklamaktadır. Giddens ayrıca sosyal dışlamanın tercihe bağlı olabileceğini de ifade etmektedir. Örneğin, Giddens, üst düzey gelir grubuna dahil bireylerin yaşam biçimlerini belirlerken kendisini toplumun büyük bir kesiminden dışlayacak biçimde hareket ettiğini ve kamu hizmetlerinden faydalanmamayı tercih ettiklerini ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 98; Giddens, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin...*, s. 117.

47 İngiltere'de İşçi Partisi'nin uygulamasını başlattığı eğitimde "Yeni Düzen" (New Deal) uygulamasıyla amaçlanan, 18-24 yaş arasındaki (işsiz) gençlerin bir danışman aracılığıyla iş aramalarının sağlanmasıdır. 4 aylık bir süreçte iş bulamayan bireylere üç seçenek sunulmaktadır:

daha eşit bir topluma ulaşılabilceği ileri sürülmüştür.⁴⁸

Eğitime yatırım, kaynağını insan sermayesine yatırım projelerinden almaktadır. Teknolojik gelişimin ölkelerarası rekabeti kızıştırmasının, Avrupa sosyal demokrasisinin büyük bir kısmının teknolojinin artı ve eksilerini ele almasını zorunlu kıldığı düşünölmektedir: Teknoloji bir taraftan ölkenin gelişimine ivme kazandırırken bir taraftan da işsizliğin sebeplerinden birisi haline gelmeye başlamıştır. Teknolojik işsizliğin üstesinden gelebilmek için öncelikle çocuklara teknoloji çağına uygun bir eğitim verebilmek amacıyla eğitim sisteminin tamamen radikal bir reforma tabi tutulması ve bunun için de ekonomide sürekli kontroller ve devlet müdahalesinin gerekliliği üzerinde durulmaya başlanmıştır.⁴⁹ Giddens'a⁵⁰ göre, sürekli değişen teknolojiye ayak uydurabilecek esnek piyasalar desteklenmeli ve şirketlerin genişleme imkanları, kurallar ve kısıtlamalar nedeniyle engellenmemelidir. Sosyal programların yürütölebilmesi için devlete yeni roller verilmeli ancak istihdam ve kalkınma programlarının bütçe açıklarıyla yürütölmesine son verilmelidir. İngiliz İşçi Partisi de teknolojik işsizliğin çözümlünü devlet politikalarında aramış ve yönetilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak İşçi Partisinin uygulamaları, işsizliği önlemeden ziyade işgücü kalitesini artırmaya yönelik olmuştur. New Deal programlarının sayısında ve kapsamında (yaşlılar, tek-ebeveynli aileler, engellileri de kapsayacak şekilde) artış olmasına rağmen, hem talebin fazla olmaması hem de programa katılanların programı tamamlamadan ayrıldığı gerekçesiyle gençler için New Deal harcamalarında azalış⁵¹ gözlenmiştir.⁵²

Giddens'a göre,⁵³ gelişmiş ölkeler, nitelikli işçiler, yüksek verim-

---

temel eğitim almamış olanlara sağlanan faydalardan muaf olmamak kaydıyla on iki aylık tam zamanlı eğitim; 6 aylık gönüllölük esaslı çalışma deneyimi, ya da haftada bir günlük eğitime de dahil, finanse edilecek bir işte çalışmak. Bu üç seçeneği de reddetmeleri halinde bireyler, refah hizmetlerinden mahrum bırakılmaktadırlar. House of Commons Select Committee on Education'ın yaptığı bir araştırmaya dayanarak Driver New Deal'a dair şu verileri ortaya koymaktadır. 2000 yılında New Deal programına katılan 470.000 gencin yaklaşık 330.000'i programı terk etmiştir. Driver, a.g.m., s. 37-39.

48 Driver, a.g.m., s. 31.

49 Favretto, a.g.k., s. 49.

50 Giddens, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri...*, s. 6.

51 Tim Jarvis ve Joanna Campion tarafından 2000 yılında hazırlanan "Employment and Training Programmes for the Unemployed" raporuna bakıldığında New Deal programı çerçevesinde 1997-2000 yılları arasında gençler için 3,150 milyon £ olan harcamanın, 2000 yılında 1,480 milyon £'a düştüğü görölmektedir. Jarvis Tim ve Campion Joanna, "Employment and Training Programmes for the Unemployed", *House of Commons*, 2000.

52 Driver, a.g.m., s. 39.

53 Giddens, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin...*, s. 139.

lilik, bilgi temelli yeni ekonomideki gelişmeler sayesinde birbirleriyle yarışabilir; ancak bunun için, temel devlet politikası işgücüne ve temel eğitime yatırım yapmak ve böylece esnek ve donanımlı işgücü piyasası ile dünya ekonomisindeki rekabet gücünü artırmak olmalıdır. Devlet, bu eğitim programını ilk çocukluk yıllarından başlayarak yaşamının sonuna kadar devam ettirme konusunda durmalıdır. Devlet, şartsız olarak sosyal yardım dağıtmak yerine, eğitim kaynaklarının ve diğer kişisel yatırım fırsatlarının kullanılabilmesi için teşvik politikalarına önem vermelidir. Bu sayede ülkelerin bireysel olarak kazançlı çıkmaları yanında, küresel piyasanın da bu süreçten fayda sağlayabileceği, düşük işçi ücretlerinin yatırımı, ticareti ve ekonomik büyümeyi teşvik edeceği varsayılmaktadır. Bu nedenle Üçüncü Yolcular için, devlet reformları, gelişmekte olan dünyada ticaret ve yatırımı garantileyebildiği oranda anlamlıdır.⁵⁴

Lister ve Ruth Levitas, Üçüncü Yolun “sosyal dışlama stratejisi”nin yalnızca çalışanlara yapılan sosyal hizmetlerle sınırlandırılmış olduğuna dikkat çekmektedir. Sosyal olarak dışlanmışların kapsanmalarının tek yolu, istihdam (edilmelerine değil) edilebilirliklerine indirgenmektedir. Dolayısıyla Üçüncü Yolun sunduğu, sonuç eşitliği değil, (piyasada) işgücü rekabetine katılabilme eşitliğidir.⁵⁵ Üçüncü Yol, benimsediği esnek istihdam politikasıyla, serbest piyasaya, devlet eliyle istihdam olanakları sunmayı amaçlamaktadır. Üçüncü Yol’un eşitliğe bakış açısı da bireyci yaklaşımı ile sol bir özellik taşıması nedeniyle eleştirilmekte ve neoliberalizmle bağlantı noktalarından birisinin de eşitlik anlayışı olduğu düşünülmektedir.⁵⁶

Peck ve Theodore,⁵⁷ klasik sosyal demokrasinin topluma iş saatleri dışında bir korunak sağlayan refah politikalarının, Üçüncü Yolcuların çalışana refah anlayışıyla, bireyleri istihdam olanaklarından yoksun, düşük ücret ödeyen, sömürücü piyasa mekanizmasına terk ettiğini ifade etmektedir.

Kamu Hizmeti

Üçüncü Yol’un, kamu hizmetlerinin tek sağlayıcısının özel sektör olması gerektiğini belirten neoliberalizm ve kamu hizmetlerinin dev-

---

54 Kiely, *a.g.k.*, s. 83.

55 Driver, *a.g.m.*, s. 33.

56 Driver da Üçüncü Yolun, özellikle İngiltere’de, yalnızca bireylerin sorumluluklarıyla sınırlı neoliberal refah anlayışını Amerika’dan ithal ettiğini ileri sürmektedir. Driver, *a.g.m.*, s. 34.

57 Akt. Driver, *a.g.m.*, s. 35.

let tekelinde yürütülmesinde ısrarcı klasik sosyal demokrasi arasında farklı bir yol önerdiği iddia edilmektedir. Üçüncü Yol'un kamu hizmeti sağlama konusundaki ara yolu, devletin garantörlüğünde özel sektörün bu hizmetleri yürütmesi yönündedir ve önerisi, kamu - özel sektör işbirliğidir.

Üçüncü Yolcular hizmet sağlamada özel sektöre yetki verme konusunda neoliberallerden ayrıldıklarını iddia ederler. Devlet aktif olarak varlığını sürdürmeye devam etmeli, ancak, kamu hizmetlerinin dağıtılması değil, bu dağıtımın garantörlüğünün yapılması şeklinde yeniden tanımlanmalıdır.⁵⁸ Üçüncü Yol'un devlete attığı bu değişimin kaynağında, eşitliğin, fırsat eşitliğine indirgenmesi ve piyasanın insafına bırakılması yatmaktadır.

İşçi Partisi, neoliberalere ait olan "müşteri" kavramını terk etmiş olmakla birlikte, hizmetlerin özel sektöre bırakılması, kamu hizmetlerinin de özel sektör değerleriyle yürütülmesine devam etmiştir. Şener'e⁵⁹ göre, İşçi Partisi, neoliberalerin saf piyasa belirlenimli yaklaşımı yerine, hizmet sağlama konusunda "demokrasinin demokratikleştirilmesi" yaklaşımı çerçevesinde katılımcılığı ön plana koymuş, bu sayede de dönüşüme uğramış olan kamu hizmetinin uygulanmasında bireyleri aktif katılımcılar olarak ele almaya başlamıştır.

1992 yılından itibaren, İngiltere'de devlet, özel sektörle genellikle 25-30 yıllık anlaşmalar yaparak kamu hizmetlerinin (özellikle sağlık ve eğitim) özelleştirilmesi sürecini başlatmıştır. İşçi Partisi bu süreçte bu uygulamaların kabul edilemez olduğunu ilan etmiş, ancak iktidara geldikten sonra, etkin ve sağlıklı kamu hizmeti yaratma sürecinin bir parçası olarak bu hizmetleri devlet desteğiyle özel sektöre yaptırmaya devam etmiştir. Devletin, özel sektörle yaptığı bu anlaşmalar, özellikle sendikalar tarafından yoğun tepkiyle karşılanmış⁶⁰ ve bu anlaşmaların gizli özelleştirmeler olduğu vurgulanmıştır. İngiltere'de 1995-2003 arasında kamu - özel sektör işbirliği ile çalışan hastanelerin personel sayı-

58 Driver, a.g.m., s. 5.

59 Şener Hasan Engin, "Postmodern Dönemde Devleti Modernleştirmek: Yeni İşçi Partisi'nin Kamu Hizmeti Anlayışı", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 37, Sayı 3, 2004.

60 Bu durum İşçi Partisi'nin ikinci kez iktidara gelmesini tehlikeye sokmuş, ancak Shaw'a göre İşçi Partisinin pragmatizmi (siyasi alandaki kısıtlar dahilinde "neyin işleyeceği" ve "neyin elde edilebileceği"ne göre yönlendirme) seçim zaferi sağlayan en önemli etmenlerden birisi olmuştur. Özellikle kamu - özel sektör işbirliği açısından partiyi başarıya taşıyan etmenler, yapılan yoğun alt yapı yatırımları, kaliteli projeler vb.'dir. Öyle ki, kendisini yeni sosyal demokrat olarak tanımlayan İşçi Partisi, finans piyasalarına yatırım yaparak daha fazla kazanabileceken, daha maliyetli olmasına rağmen, özel sektörü, kamu hizmeti (!) yapması konusunda teşvik etmiştir. Shaw, a.g.m., s. 67.

sında oldukça fazla azalma gözlenmiştir.⁶¹

Devletin altyapı hizmetlerini sağlamasıyla birlikte kamu - özel sektör işbirliği ile oluşturulan girişimlerin özel sektör açısından riski de minimuma inmektedir. Üçüncü Yol, devlete kamu hizmeti sağlayıcısı olma rolünden ziyade düzenleyicilik rolü sunmakta, bireylerin kamu hizmetine ücretsiz ulaşımı ise, özel sektörle yapılan anlaşmalara göre belirlenmektedir.⁶²

NEOLİBERALİZMLE KOL KOLA SOSYAL DEVLETİN TASFİYESİNE DOĞRU

İlkelerini kısaca özetlemeye çalıştığımız Üçüncü Yol'u, yine bu ilkeler ışığında değerlendirmeye çalışırsak: Üçüncü Yol'un devlet ve piyasaya mesafesi, eşitliğe, küreselleşme sürecine ve bir sermaye ya da yurttaş olarak insana yaklaşımı, Üçüncü Yol'u "Sağ" ile "Sol" arasında özgün bir çizgiye mi taşımakta, yoksa neoliberalizmle ortak ve bu ortaklığın bir sonucu olarak sosyal devleti tasfiye eden, piyasanın etkinliğini düzenleyici bir aktör haline mi getirmektedir?

Neoliberalizmi üç evrede ele almak gerekirse; ilk evreyi, 1970'li yıllarda Keynezyen ekonomi politikalarına karşı oluşan Şikago Okulu'na kadar götürebiliriz. Şikago Okulu'nun en önemli özelliği de devletin tamamen piyasanın işleyişinin dışında bırakılması isteğidir. İkinci evre, 1989 yılında yine devleti geri planda gören Washington Uzlaşısı'dır. Son evresi de 1990'ların ortalarından itibaren devletin toplumsal düzenleyici rolüne olan ihtiyacın dillendirilmeye başlandığı dönemdir. Her üç dönemde de neoliberalizmin kullandığı araçları kabaca sıralarsak; finans sermayesinin gücünün artması, özelleştirmeler, ulus devletlerle sivil toplum örgütlerinin ilişkilerindeki artış, serbest piyasa sisteminin egemenliği, devletin serbest piyasa üzerindeki müdahalesine son verilmesi ve demokrasinin yeniden tanımlanmasıdır. Bu açıdan Üçüncü Yol ile neoliberalizmin kesişme noktaları, her birisi farklı kanallardan gelişmiş olmakla 1990'lı yıllarda biçimlenmektedir.

Üçüncü Yol, neoliberalizme ve klasik sosyal demokrasiye bir alternatif yaratmaktan ziyade liberalizmle devleti, sosyal demokrasiyle de piyasaları barıştırmaya misyonunu üstlenmiştir. Üçüncü Yol politikacılarının söylemde ve pratikte, kendilerinden önceki iktidarların uyguladığı neoliberal politikaların yeni sosyal demokrasi aracılığıyla uygulanma-

---

61 Shaw Eric, "What Matters is What Works: The Third Way and The Case of The Private Finance Initiative", *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, s. 68.

62 Shaw, a.g.m., s. 77.

sının meşru zeminini yaratmaya çalıştığı gözlenmektedir. Üçüncü Yolcuların uyguladığı reform politikaları da, klasik sosyal demokrasinin “kapitalizmin iyileştirilmesi” misyonunun, piyasanın önünün açılmasıyla başarılabilceği iddiasıyla devleti sermayeye daha yakın ve emeğe daha uzak bir alana kaydırmaya yöneliktir. Driver⁶³ de, bu reform politikalarının, yeni sağın reform politikalarının bir devamı niteliğinde olduğunu belirtmektedir.⁶⁴ Yine Driver,⁶⁵ Üçüncü Yolcu hükümetlerin küreselleşen bir dünyaya uyum sağlayabilmek amacıyla ekonomide özelleştirme, ticaretin serbestleştirilmesi, rekabetin artırılması ve liberalleşme gibi uygulamalara giderek, yeni sağ ya da liberalizmin seçmen korkusu nedeniyle yapamadığı politikaların daha da yerleşmesine öncülük etmektedir.

Üçüncü Yol’un ilkeleri temel alındığında; bireysel haklardan ziyade sorumluluklara ve faydaya yaptığı vurgu, eşitliğin ancak yaratacağı etkinlik oranında sağlanması gerektiği görüşü, çalışana refah hedefi, istihdam politikalarından ziyade istihdam edilebilirlik savı, devletin dönüşümü yönündeki önerileri, özel sektöre hizmet sağlama konusunda verdiği yetki ve nihayet küreselleşme ve işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi vurgusu, liberal bakış açısıyla birebir örtüşmektedir. Günümüz Üçüncü Yol’u, kendisini sosyalizm ile kapitalizm arasında tanımlayan klasik sosyal demokrasiden farklı olarak, kendisine ideolojilerin sağında bir merkez bulmuş, daha az devletçi ve serbest piyasayı daha fazla kapsayıcı bir özelliklerle tanımlanmıştır.⁶⁶ Painter de⁶⁷ Blair’in politikasının Thatcherizmin bir devamı olduğunu ileri sürerek, Üçüncü Yol’u Blair’in neoliberalizmi olarak değerlendirmektedir. Thatcher hükümeti döneminde sendikaların zayıflatılması, sosyal güvenlik hizmetlerinin azaltılması ve kamu sektörünün büyük bölümünün özelleştirilmesi, 1997’de tekrar iktidara gelen İşçi Partisi’nin işini oldukça kolaylaştırmıştır.

Üçüncü Yol’un, kendisini Klasik Sosyal Demokrasi ve Yeni

---

63 Driver, a.g.m., s. 28-29.

64 Finlansoy ve Çulhaoğlu’nun da benzer görüşlerine yer verecek olursak: Finlansoy’a göre, Yeni İşçi Partisi tarafından oluşturulan üçüncü yol modeli geleneksel sol ve sağa bir alternatif söylem oluşturmaktan ziyade, ağırlıklı olarak piyasa yönlendirmeli bir bakış açısına kaymıştır. Fudge ve Williams, a.g.m., s. 592. Çulhaoğlu’na göre de Üçüncü Yol, sosyal demokrasinin yeni bir versiyonu olmaktan ziyade “geleneksel sosyal demokrasinin gerisinde, ...neoliberal ideolojinin ve politikalarının yakınında” bir arayıştır. Çulhaoğlu, a.g.m., s. 136.

65 Driver, a.g.m., s. 3.

66 Mullender, a.g.m.

67 Painter Joe, “A Third Way for Europe? Discourse, Regulation and the European Question in Britain”, *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, Volume 91 Issue 3, 1999, s. 229.

Sağ'ın ötesinde tanımladığını belirtmiştik. Bu tanımlama, sol ve sağdan farklı, yeni bir program önerisi oluşturmayı gerektirir. Ancak Üçüncü Yol'un gerek sosyal demokrasinin kendisini bazı alanlarda yenileme gerekliliği üzerine yaptığı vurgu, gerek neoliberalizmin çoğu temel unsurunu savunması, yeni bir program sunmaktan ziyade, piyasalar, devlet ve sivil toplum örgütleri arasında bir orta yol bulmaya çalıştığı ve bu orta yolun yine neoliberalizmle barış içinde arandığını göstermektedir.⁶⁸

Üçüncü Yolun ilkelerinden olan eşitlik ve etkinliğin biçimsel değil özsel karakterleri ele alındığında, bu kavramlara Üçüncü Yol'un attığı değerin daha çok "sağ" belirlenimli olduğu söylenebilir. Çünkü Üçüncü Yol'un bu kavramlara yüklediği anlamlar, küreselleşen bir dünyada yer edinebilmek için daha fazla işlev yüklenen piyasayı besleyen bir devlet etkinliği, yine kalifiye çalışanlarla piyasayı besleyecek bir fırsat eşitliğine indirgenmektedir. Öyle ki, piyasanın etkinliği amacıyla, "Sol"a ait olduğu düşünülen (eşitlik, özerklik, çoğulculuk) gibi değerlerden, işçi sınıfı aleyhine olmak kaydıyla fedakarlık (!) yapılabilir (özellikle Üçüncü Yol politikalarının izlendiği çoğu ülkede bu fedakarlık yapılmıştır).

İşgücü piyasası esnekliğini ve yapısal uyumu destekleyen politikalar, küresel rekabet çağında başka bir alternatifin olmadığı temelinde değerlendirilmektedir. Fakat kaçınılmazlık konusundaki bu ısrar, piyasada rekabetin önündeki engellerin kaldırılmasıyla istenilen sonuçlara ulaşılabileceği beklentisiyle karıştırılmaktadır. Gelişmiş dünyanın ileri teknoloji, yüksek donanımlı ürünleriyle bütünleşmiş ekonomilerin, gelişmesi engellenmiş dünya ülkelerinin düşük işgücü maliyetleri ve düşük teknolojiyle oluşan ekonomileriyle yarışacağı iyimser senaryosu, dünya ekonomisinin engebeli gelişimini ve rekabetin eşit olmayan doğasını göz ardı etmektedir. Bu nedenle Üçüncü Yol'un fırsat eşitliği yaklaşımının ekonomik gelişmenin, eşitliğin ve sosyal kapsamanın ivmesi olacağı varsayımı da geçersiz hale gelmektedir.

Üçüncü Yol'un övgüyle söz ettiği küreselleşme sürecine uyum, teknoloji yarışının yanında üretkenliğin (emeğin sömürsünün) de sürekli artırılmasını gerektirmektedir. Bu durumda, Üçüncü Yol'un sonuç eşit-

---

68 Çavuşoğlu ve Yalçınan da "Üçüncü Yolu – sağın ve solun ötesinde - ideolojiden bağımsız yeni bir alternatif ve kaçınılmaz bir yol olmaktan öte, küreselleşme aşamasında kapitalizmin hegemonik siyasi projesinin yeniden adlandırılması olarak kavırıyoruz" görüşünü ifade etmektedir. Çavuşoğlu Erbatır ve Yalçınan Murat Cemal Yalçınan, "Üçüncü Yol: Bir İdeolojik Yeniden Adlandırma Süreci", *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Der. Murat Cemal Yalçınan), Buke, İstanbul, 2000.

liği yerine fırsat eşitliği sunuyor olması, işçilerin daha düşük gelir ve daha yüksek vergi koşullarına mahkum bırakılmasına ve fakat küresel sermaye de gelirin dağıtım ve bölüşümüne direnç göstereceğinden, gelir paylarının emekten sermayeye doğru aktarılmasına neden olacaktır. Bu açıdan, sonuç eşitliğinden ziyade fırsat eşitliğini ve minimum ücreti savunan Üçüncü Yol yaklaşımı, Zuege⁶⁹ göre ülkelerin rekabet edebilirliğinin artırılmasının işçilerin kemer sıkması ile sağlanabileceği görüşünü meşrulaştırmaya çalışmaktadır.

Zuege,⁷⁰ yeni sosyal demokrasinin, ücretlerin düşürülmesi ve sosyal hizmetlerin tekrar reformdan geçirilmesi istemleriyle küresel sermayenin kendisinden istediği sermaye birikiminin maliyetini düşürme amacına hizmet ettiğini, bunu yaparken de örgütlü emek ve sivil toplum kuruluşlarıyla⁷¹ ilişkilerini kullanmaktan çekinmediğine dikkat çekmektedir. Üçüncü Yol, bir taraftan “yaşam standartlarını düşürürken”, bir taraftan da “işsizliği yurt dışına ihraç etmekte” böylece serbest piyasayı “rekabet mücadelesinin gelecek raunduna hazırlamak üzere bir çeki düzene sokmakta”dır. Elmar Altvater’in⁷² de üzerinde durduğu gibi, Keynezyen dönemin ideolojik boşluğunu neoliberalizm doldururken, - Çulhaoğlu’nun⁷³ belirttiği gibi - neoliberalizmin boşluğu da neoliberalizmin temel varsayımları kabullenilerek, neoliberal ideolojinin kendi başına üstesinden gelemediği alanların ideolojik-siyasal bir sentezi oluşturularak Üçüncü Yol tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

Küreselleşmeyi arzulayan Üçüncü Yol politikacılarına göre bu sürecin yoksulluğu da ortadan kaldıracığı iddia edilmektedir. Ancak Grey⁷⁴

---

69 Zuege Alan, “Üçüncü Yolun ‘Chimera’sı”, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Yay. Hz. Murat Cemal Yalçınan), Buke, İstanbul, 2000.

70 Zuege, a.g.m., s. 113.

71 Baylosis, Sivil Toplum Örgütlerinin günümüzde hükümetler ve uluslararası finans kuruluşları tarafından birer ticari ortak olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Sivil Toplum Örgütlerinin resmi politikaların bir parçası olarak hareket etmeleri kapitalist sistemin istikrarının korunması, Yapısal Uyum Programlarının devamının sağlanması ve özel sektörün güçlendirilmesi gibi sonuçlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Baylosis, ayrıca, günümüz Sivil Toplum Örgütlerinin bazılarının “*kılık değiştirmiş gerçek birer ticari şirket*” olduğunu, bazı Sivil Toplum Örgütlerinin ücretli danışmanlık hizmeti verdiğini ifade etmektedir. Baylosis Rafael G., “STÖ’ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni-Sömürgeciliğin Araçları mı? Asyalı Bir Bakış Açısı”, *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?* (Ed. Edisyon L’Harmattan, Çev. Işık Ergüden), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2001, s. 87-90.

72 Altvater, Elmar, “Yeni Liberal Karşı-Devrimin Müptezelliği,” *Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası*, (Ed. Ragıp Zarakolu, Çev. M. Yılmaz Öner), Alan, İstanbul, 1985.

73 Çulhaoğlu, a.g.m., s. 138.

74 Aktaran, Yalçınan Murat Cemal, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, Önsöz, (Yay. Hz. Murat Cemal Yalçınan), Buke, İstanbul, 2000, s. 65.

Üçüncü Yol'u savunanların küreselleşmenin yoksulluk üzerindeki olumlu etkilerini eleştirmekte ve küreselleşmenin yoksulluğu sona erdirmediğini, kurumsallaştırdığını savunmaktadır. Küreselleşme, gelişmiş ülkelerde bile yoksulluğu ve eşitsizliği artırıcı etkilere sahiptir.⁷⁵ 90'lı yıllardan itibaren Dünya Bankası'nın da gündemine girmiş olan yoksullukla mücadele politikalarının, piyasaya daha etkin katılım amacıyla beşeri sermaye üzerine yatırım yapılması yönündeki önerilerinin,⁷⁶ Üçüncü Yol'un insan sermayesine yatırım amacıyla örtüşmesi dikkat çekicidir. Yoksullukla mücadelenin ise, devletin bazı teknik hizmetler dışındaki hizmetleri özel sektöre yürütmesi gerektiğini savunan neoliberraller ve üçüncü yolcular tarafından yürütülemeyeceği ortadadır. Bir taraftan kamusal alanları özelleştiren, diğer taraftan sosyal hizmetlerin özel sektör tarafından da yürütülebilmesinin önünü açan Üçüncü Yol politikaları, yoksulluğu önlemekten ziyade sermaye için ucuz işgücü sağlama ve özel sektörün yatırım imkanlarını artırmakta ve en çok kar elde edilen sağlık, eğitim gibi sektörlerle yayılabilmesinin önünü açmaktadır.

SONUÇ

1990'lı yıllara damgasını vurmuş ve sosyal demokrasiyi şekillendirme kaygısıyla hareket eden Üçüncü Yol yaklaşımları günümüzde popülerliğini yitirmiş olmasına karşın, sosyal demokrasinin söylem ve uygulamalarında etkisini hissettirmeye devam etmektedir. Bu yıllarda neoliberal politikaların meşruiyetinin sağlanması konusunda sosyal demokrat söylemlere daha fazla ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyacın karşılanmasında aktif rol üstlenen Üçüncü Yolcu hükümetler, sosyal demokrasinin yeni çizgisini belirlemiştir. Üçüncü Yol, bir anlamda neoliberraller adına, sermaye lehine devlete duyulan ihtiyacı cesur bir şekilde dillendirmiştir.

Üçüncü Yol'un eşitliğe ve sosyal adalete bakış açısı, işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki sınıfsal çatışmalarla sosyalizme evrilen sürecin reddinin meşrulaştırılmasıyla, işçi sınıfını, esnek işgücü piyasası ve çalışana refah programlarıyla sınıfsal dinamiklerden yoksun bırakarak, kapsamaktan ziyade dışlayıcı bir özellik kazanmaktadır. Devletin elin-

---

⁷⁵ Yalçınan, a.g.m., s. 65.

⁷⁶ Johnston Deborah, "Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden mi Neoliberal Gündemde?", *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008, s. 233.

de olan sosyal hizmet sağlama misyonundan mahrum kalan işçi sınıfına sunulan (iş olanakları yaratmak Üçüncü Yolcuların gündeminde olmadığından) özel bir firma ya da sivil toplum kuruluşunda (ki artık işletme mantığıyla hareket etmektedir) iş bulabilme olasılığıdır. Elbette ki, bireylerin kendilerini pazara sunacakları yeteneklerinin artırılması da, bu yetenekleri değerlendirmede son söz sahibi piyasa olacağı için, hem gelir dağılımını hem de istihdam olanaklarını artırmaktan ziyade, piyasanın işleyişine katkı sunacaktır.

Üçüncü Yol'un belirli bir çizgiye çekmeye çalıştığı sosyal demokrasinin artık klasik sosyal demokrasi gibi yurttaşların sermaye ile ilişkilerini yurttaşlar lehine kısmi de olsa düzenleme kaygısı olmayacak, bireyler ancak ve ancak sermayeye hizmet etme potansiyellerini artıracığı oranda sosyal harcamalardan yararlanabilecektir. Bu açıdan Üçüncü Yol, sosyal devletin "sosyal demokrasi (!)" tarafından tasfiyesini amaçlamaktadır.

Küreselleşmenin kaçınılmazlığı vurgusuyla hareket eden ve devletin ve işçi sınıfının piyasanın önünü açacak şekilde biçimlendirilmesine yönelik reform politikalarının uygulayıcısı olan Üçüncü Yol'un, klasik sosyal demokrasiden kendisini ayırdığı patika, neoliberalizm ana yoluna çıkmaktadır. Bu anlamda özellikle neoliberalizmin Washington Uzlaşısı ile ortaklıkları görünür olan Üçüncü Yol ya da yeni sosyal demokrasi, neoliberalizm politikalarının sosyal demokrat taban tarafından da sahiplenilebilmesinin yollarını inşa eden politikalara sahiptir.

KAYNAKÇA

- Altvater, Elmar, "Yeni Liberal Karşı-Devrimin Müptezelliği", *Kriz, Neo-Liberalizm ve Reagan Dosyası*, (Ed. Ragıp Zarakolu, Çev. M. Yılmaz Öner), Alan, İstanbul, 1985.
- Arestis, Philip ve Sawyer, Malcolm, "Neoliberalizm ve Üçüncü Yol", *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Der. Alfredo Saad-Filho - Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008.
- Aust, Andreas, "From 'Eurokeynesianism' to 'Third Way Policies?'", *Social Democratic Party Policies: In Contemporary Europe*, (Ed. Giuliano Bonoli - Martin Powell), Routledge, New York, 2001, <http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/jointsessions/paperarchive/grenoble/ws11/aust.pdf>, Erişim Tarihi: 11 Mart 2009.

- Barrientos, Armando ve Powell, Martin, "The route map of the Third Way", *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004. <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc?id=10082129&ppg>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2007.
- Baylosis, Rafael G., "STÖ'ler Kalkınmanın İşbirlikçileri mi, Yeni-Sömürgeciliğin Araçları mı? Asyalı Bir Bakış Açısı", *Sivil Toplum Örgütleri: Neoliberalizmin Araçları mı, Halka Dayalı Alternatifler mi?*, (Ed. Edisyon L'Harmattan, Çev. Işık Ergüden), Demokrasi Kitaplığı, İstanbul, 2001.
- Çavuşoğlu, Erbatur ve Yalçınan Murat Cemal, "Üçüncü Yol: Bir İdeolojik Yeniden Adlandırma Süreci", *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Der. Murat Cemal Yalçınan), Buke, İstanbul, 2000.
- Çulhaoğlu, Metin, "Üçüncü Yol, Türkiye Solu ve Marksizm", *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Ed. Murat Cemal Yalçınan), Buke, İstanbul, 2000.
- Driver, Stephen ve Martell Luke, "Left, Right and the Third way", *Policy & Politics*, Vol. 28, The Policy Press, 2000. <http://www.sussex.ac.uk/Users/ssfa2/leftrighthandthethirdway.pdf>, Erişim Tarihi: 20 Şubat 2008.
- Driver, Stephen, "North Atlantic drift: welfare reform and the 'Third Way' politics of New Labour and the New Democrats", *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2007.
- Favretto, Ilaria, *Long Search for a Third Way: The British Labour Party and the Italian Left since 1945*, Palgrave Macmillan, Gordonsville, 2003, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 5 Ocak 2008.
- Ferguson, Iain; Lavalette, Michael ve Money, Gerry, *Rethinking Welfare: A Critical Perspective*. Sage Publications, London, 2002, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi 26 Mart 2008.
- Friedman, Milton, *Kapitalizm ve Özgürlük*, Plato Film, İstanbul, 2008.
- Fudge, Shane ve Williams, Stephen, "Beyond Left and Right: Can the Third Way Deliver a Reinvigorated Social Democracy?", *Critical Sociology*, Vol. 32, No. 4, 2006, <http://crs.sagepub.com/cgi/content/abstract>, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2008.

- Giddens, Antony, *Üçüncü Yol ve Eleştirileri: "Tartışmaya Önemli Bir Katkı" Tony Blair*, (Çev. Nihat Şad), Phoenix, Ankara, 2001.
- Giddens, Antony, *Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi*, Birey, İstanbul, 2000.
- GSDRC – Governance and Social Development Resource Centre, <http://www.gsdrc.org/go/topic-guides/social-exclusion>, Erişim Tarihi: 7 Ocak 2009.
- Harvey, David, "Baskı Rejimine Rıza Göstermek", *Conatus*, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz - Ekim 2004.
- Hills, John ve Walfogel Jane, "A 'Third Way' in Welfare Reform? Evidence from the United Kingdom", *Journal of Policy Analysis and Management*, Volume 23, Issue 4, 2004, <http://www3.interscience.wiley.com/cgi-bin/fulltext/pdf>, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2008.
- Jarvis, Tim ve Champion Joanna, "Employment and Training Programmes for the Unemployed", *House of Commons*, 2000, <http://www.parliament.uk/topics/TrainingArchive.htm>, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2008.
- Johnston, Deborah, "Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden mi Neoliberal Gündemde?", *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008
- Kagarlitsky, Boris, *New Realism, New Barbarism: Socialist Theory in the Era of Globalization*, Pluto Press, London, 1999, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 6 Mayıs 2007.
- Kiely, Ray, *The Clash of Globalisations Neo-Liberalism, the Third Way and Anti-Globalisation*, Brill Leiden, Boston, 2005, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2007.
- Marshall, Adriana, "Labour market policies and regulations in Argentina, Brazil and Mexico: Programmes and Impacts", *Employment strategy papers*, 2004, <http://www.ilo.org/public/english/employment/strat/download/esp13.pdf>, Erişim Tarihi: 12 Mayıs 2008.
- Martell, Luke, *The Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternatives*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2007.
- McCullen, Peter ve Harris, Colin, "Generative Equality, Work and the Third Way: a Managerial Perspective", *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester

- University Press, Manchester, 2004, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2007.
- McDowell, Linda, "Work, Workfare, Work/Life Balance and An Ethic of Care", *Progress in Human Geography*, Vol. 28, No. 2, 2004, <http://web.ebscohost.com/ehost/pdf>, Erişim Tarihi: 7 Nisan 2009.
- Mullender, Richard, "Theorizing the Third Way: Qualified Consequentialism, the Proportionality Principle, and the New Social Democracy", *Journal of Law and Society*, Volume 27, Number 4, 2000, <http://web.ebscohost.com/ehost>, Erişim Tarihi: 20 Aralık 2007.
- Munck, Ronaldo, "Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti", *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008.
- Painter, Joe, "A Third Way for Europe? Discourse, Regulation and the European Question in Britain", *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, Volume 91 Issue 3, 1999, <http://www.blackwell-synergy.com/>, Erişim Tarihi: 28 Şubat 2008.
- Palley, Thomas I., "Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması", *Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki*, (Çev. Şeyda Başlı – Tuncel Öncel), Yordam, İstanbul, 2008.
- Rodrik, Dani, "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform", *Journal of Economic Literature*, Vol. XLIV, 2006, <http://www.aae.wisc.edu/coxhead/courses/>, pdf, Erişim Tarihi: 10 Ocak 2009.
- Shaw, Eric, "What Matters is What Works: The Third Way and The Case of The Private Finance Initiative", *Third Way and Beyond: Criticisms, Futures and Alternative*, (Ed. Sarah Hale), Manchester University Press, Manchester, 2004, <http://site.ebrary.com/lib/akdeniz/Doc>, Erişim Tarihi: 25 Aralık 2007.
- Smith, Chris (Ed.), "Spirit of Beveridge", *New Statesman & Society*, Sayı 9, 1996, <http://web.ebscohost.com/ehost/>, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2007.
- Şener, Hasan Engin, "Postmodern Dönemde Devleti Modernleştirmek: Yeni İşçi Partisi'nin Kamu Hizmeti Anlayışı", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 37, Sayı 3, 2004.
- Wood, Ellen Meiksins, "Küreselleşme ve Devlet: Sermayenin İktidarı Nerede?", *Conatus*, Yıl 1, Sayı 2, Temmuz-Ekim 2004.

Yağcı, Oya, “19. Yüzyıldan Günümüze Üçüncü Yolun Sertüveni: Sosyalizm ve Liberalizm Arasında Çatallanan Yollar”, *Memleket SiyasetYönetim*, Cilt: 2, Sayı 5, 2007.

Yalçıntan, Murat Cemal, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, Önsöz, (Yay. Hz. Murat Cemal Yalçıntan), Búke, İstanbul, 2000.

Zuege, Alan, “Üçüncü Yolun ‘Chimera’sı”, *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye*, (Yay. Hz. Murat Cemal Yalçıntan), Búke, İstanbul, 2000.